

Внесок лікаря-просвітника В.К. Крамаренка у розвиток ідей і практики тілесного виховання

Ю.В. Черпак*

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: yura_cherpak@mail.ru

Paper received 11.06.15; Accepted for publication 24.07.15.

Анотація. У статті висвітлена багатогранна діяльність українського лікаря і просвітника початку ХХ ст. В.К. Крамаренка (1868–1958) у галузі фізичного виховання і його популяризації серед освітньо-громадського загалу. Проаналізовано його внесок у розроблення концепції системи фізичного виховання, а також у розвиток ідей і практики тілесного виховання. Відображено громадсько-педагогічну діяльність педагога, зокрема участь у заснуванні і діяльності численних спортивних товариств, у роботі курсів з підготовки вчителів з фізичного виховання. Описано його видавничу та організаторську діяльність.

Ключові слова: фізичне виховання, спорт, атлетика, важка атлетика, гімнастика, гімнастичні системи, спортивно-громадський рух

Вступ. Нині відбувається активне переосмислення набутого попереднього досвіду у сфері освіти і культури, у тому числі й творчої спадщини відомих учених і педагогів, а також діячів, забутих з різних, часом ідеологічних причин. Це стосується й персоналій, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної фізкультури і спорту. Йдеться про спадщину «яскравих індивідуальностей, самородків, неординарних особистостей, наділених не лише тілесною силою, а й потужним інтелектуальним, моральним темпераментом» [15, с. 2], які ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. заклали наукові основи національної системи фізичного виховання і сприяли зародженню в Наддніпрянській Україні спортивного руху.

Одним із таких діячів був лікар і педагог за фахом та учений за покликанням, видатний організатор спортивно-оздоровчої діяльності Валентин Костянтинович Крамаренко (1868–1958). Він залишився в історії як один з активних розробників вітчизняної системи фізичного виховання людини, зокрема учнівської молоді. Однак його спадщина й досі залишається «білою плямою» в історії фізичного виховання й освіти в Україні.

Короткий огляд публікацій по темі. Українськими та зарубіжними дослідниками докладно вивчено життєвий шлях та педагогічна спадщина окремих діячів фізкультурно-спортивного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема І.М. Боберського, О.Д. Бутовського, П.Ф. Лесгафта. Водночас, спадщина інших педагогів, лікарів, громадських діячів, які плідно працювали в цій сфері, зокрема й В.К. Крамаренка, є маловивченою. Відтак, **метою статті** є з'ясування внеску лікаря-просвітника В.К. Крамаренка у розвиток ідей і практики тілесного виховання у перші десятиліття ХХ ст.

Матеріали і методи. Діяльність видатного українського вченого, лікаря і педагога, професора Київського університету Валентина Костянтиновича Крамаренка (1868–1958) потребує ґрунтовного вивчення, зважаючи на те, що його педагогічна спадщина вирізняється «багатоаспектністю і яскраво вираженим новаторством» [13, с. 100]. Він був лікарем, теоретиком і практиком фізичної культури і спорту, видатним громадським діячем, знаним публіцистом, організатором, викладачем і дослідником.

З дитинства захопившись фізичними вправами, туризмом, плаванням, В.К. Крамаренко на власному досвіді пересвідчився у користі фізичного виховання та спорту. Він відзначав: «У своїй шістдесятилітній

практиці, теоретичній і педагогічній діяльності в галузі фізичного виховання я постійно й наполегливо прагнув до якомога ширшого й різноманітного охоплення розвитку всіх основних видів рухів, що виконуються переважно скелетно-руховим апаратом, а також розвитком безпосередньо перехідних форм рухів у сфері побудови здоров'я, побуту, праці, оборони і культури та до створення відповідної системи і класифікації всіх цих рухів, без чого немислиме глибоке й справді всебічне виховання рухової діяльності людини в будь-якому віці» [5, с. 40].

Будучи послідовником професора П.Ф. Лесгафта – відомого ученого у галузі фізичної освіти та виховання кінця ХІХ – початку ХХ ст., В.К. Крамаренко активно займався науковим пошуком у сфері теорії фізичного виховання і спорту, про що свідчать численні його праці – він написав близько 30 книг та 200 статей наукового, навчально-методичного і популярного характеру з різноманітних питань фізичного виховання, масажу та лікарського контролю [2, с. 56], активно публікувався у журналах «Сила і здоров'я», «Краса і сила», «Російський спорт» та ін. (всі друкувалися російською мовою) [7; 8; 10; 11].

Зауважимо, що В.К. Крамаренко став одним з ініціаторів й організаторів Першої Російської олімпіади, яка проходила в Києві [13, с. 101]. Він видавав журнал «Краса й сила» (1913), а 1908 року відкрив у Києві школу лікувальної гімнастики та масажу [5, с. 40]. З 1910 року В.К. Крамаренко очолював літні курси з підготовки вчителів гімнастики при Київському навчальному окрузі [5, с. 41]. Протягом 10 років (з 1904 по 1914 рр.) працював у київській Маріїнській общині російського товариства Червоного Хреста спочатку молодшим ординатором, потім ординатором і старшим ординатором, набувши там великого досвіду практичної та викладацької роботи – в Маріїнській общині працювали дворічні підготовчі курси для сестер милосердя, де він читав лекції [5, с. 40].

В.К. Крамаренко співпрацював із лікарем і фізкультурним просвітником С.Ф. Гарнич-Гарницьким у Київському атлетичному та гімнастичному товаристві, а також з лікарем О.К. Анохіним, який очолював гурток «Спорт» [5, с. 40]. Спільна діяльність пов'язана із спортивним товариством «Верітас», в якому була відкрита школа масажу і лікувальної гімнастики (1908) [5, с. 40]. Важливо наголосити, що у 1909 році В.К. Крамаренком уперше в Російській імперії було

зроблено спробу створити на базі гуртка «Спорт» та спортивного товариства «Верітас» Інститут фізичної культури [5, с. 40].

В.К. Крамаренко досконало володів українською, російською та німецькою мовами, а також латиною, що давало йому можливість широко ознайомитися з найкращими теоретичними здобутками у сфері медицини та фізичного виховання [5, с. 40].

Використовуючи свої професійні знання і досвід, разом з О.К. Анохіним, О.Д. Бутовським та іншими громадськими діячами брав активну участь не лише у популяризації фізичної культури і спорту, а й у створенні вітчизняної системи фізичного виховання, яка повинна бути побудована головним чином на висунутих К.Д. Ушинським принципах народності і науковості.

Розмірковуючи про стан фізичного виховання в країні на початку ХХ ст., В.К. Крамаренко із «душевним болем» 1914 р. зазначав, що воно знаходиться «в примітивному стані» і сповнене «пустих неосвічених міркувань у теорії і циркових навичок у практиці. Емпіризм, грубий емпіризм ще не полишає цієї сфери. За цирковою практикою забута дивовижна, ніжна ідея істинного удосконалення нашого організму, тобто тіла і душі як єдиного і неподільного цілого протягом усього земного життя» [11, с. 5]. Він новаторськи зазначав, що треба подбати про підготовку кваліфікованих фахівців у галузі фізичного виховання: «У нас фізичного виховання немає, а є точна копія цирку і старту. І ось, ввівши у навчальних закладах цирк і старт, ми в душевній благодущності говоримо про ідеальний стан фізичного виховання в них. На жаль, все це гірка правда. Нам слід створити не ремісників фізичного виховання і спорту, і істинних педагогів і чистих спортсменів» [11, с. 6].

Ще 1911 р. В.К. Крамаренко категорично виступав проти використання зарубіжних гімнастичних систем, оскільки, на його думку, будь-яка система фізичного розвитку та виховання органічно пов'язана з кліматом, соціальними й історичними умовами життя народу, серед якого дана система створювалася та розвивалася [9, с. 1]. Він відстоював ідею пошуку власного вітчизняного шляху фізичного виховання людини, і вважав, що, створюючи національну систему фізичного виховання, необхідно, по-перше, ґрунтуватися на загальних законах біологічного розвитку організму людини, по-друге, спиратися на культурно-історичні традиції народу, його національні особливості: по-третє, враховувати потреби сучасного суспільства [10, с. 14].

Як стверджує сучасний дослідник М.С. Солопчук, В.К. Крамаренко обстоював думку, що при створенні національної системи фізичного розвитку заняття важкою атлетикою повинні відігравати провідну роль, оскільки ґрунтуються на давніх народних традиціях [14, с. 158]. У праці «Про фізичний розвиток і виховання» (1911 р.), подаючи аналіз різних тогочасних систем фізичного розвитку й фізичного виховання молоді та інших вікових груп, В.К. Крамаренко так характеризує значення занять з важкої атлетики для фізичного виховання: «Землероб відповідно до своїх рухів – це тип важкоатлета. Пастух і мисливець – тип легкоатлета. Ось тому мені незрозумілий той майже панічний, забобонний жах, який відчувають деякі лякливі особи при одній назві важкої атлетики. Це наші національні впра-

ви. Пригадаймо наш епос і наших билинних богатирів: Іллю Муромця, Микулу Селяниновича, Іванища-Силища тощо. Все це народні ідеали, які носили до 10–15 пудів шапки та сорокапудові дубинки... У будь-якому разі я хочу підкреслити, що при створенні національної системи фізичного розвитку не повинні бути ігноровані вправи з важкої атлетики» [9, с. 30].

Загалом про значення атлетики В.К. Крамаренко писав, що вона, «крім гігієнічного і морально-виховного значення, повинна відігравати величезну роль лікувального фактору» [9, с. 20–21]. Він стверджував: «якщо гімнастика має лише лікувальне застосування, а акробатика випадково-практичне, то атлетика має велике застосування як основний чинник фізичного розвитку» [9, с. 20]. Водночас він чітко розмежовував фізичне виховання дітей і спорт для дорослих і наголошував: «Спорт учнів, який має за мету фізичне виховання, і спорт дорослих, який має за мету побиття рекордів, є двома протилежними полюсами» [11, с. 5].

В.К. Крамаренко також різко висловлювався щодо практики запозичення російськими школами і спортивними товариствами сокольської гімнастики, яка, на його думку, створювалася та розвивалася в умовах національного «поневолення» німцями чехів, і «несе на собі відбиток фанатичної нетерпимості, зарозумілості і прискіпливої дисципліни таємних товариств» [9, с. 1]. Дітяч так описував зміст сокольської гімнастики: «Прискіплива дисципліна, яка нищить особисту ініціативу, механічна виправка і розвиток стадного початку та плюс асортимент тортур гімнастичних снарядів, все це робить цю систему мало придатною у справі фізичного виховання» [9, с. 2]. Він як провидець писав: «Якщо в даний час в розпал сокольської моди і не здається чимось незрозумілим прагнення створити в Росії тип сокола-акробата, то майбутнє покаже, що це було сумним непорозумінням» [9, с. 1–2].

У своїх працях В.К. Крамаренко, прагнучи посприяти розвитку вітчизняної системи фізичного виховання, спрямованої на гармонійний фізичний розвиток та зміцнення здоров'я людини, відзначав, що, враховуючи різноманіття фізичних вправ і засобів фізичного розвитку, при створенні «раціональної системи фізичного виховання» необхідно надавати перевагу вправам, заснованим на рухах, які конкретний народ використовував у процесі своєї еволюції, у боротьбі за існування. Тобто, на думку вченого, повинні бути використані такі головні критерії відбору вправ, як природність і простота рухів. У праці «Основи вчення про елементарні вправи» (1913) науковець стверджував, що основним засобом фізичного розвитку та національного виховання людини повинні бути «елементарні рухи» – «найпростіші із циклу доцільних і координованих рухів» [10, с. 14–15]. До вправ, заснованих на природності та простоті рухів, він відносив вправи легкої атлетики, які називав «справжньою іжею для розвитку нашого тіла» [10, с. 15]. Так, у статтях популярного характеру він наводить конкретні рекомендації для розвитку, приміром, нижніх кінцівок, живота тощо [7;8].

Свої новаторські ідеї у сфері зміцнення здоров'я і фізичного розвитку учнів В.К. Крамаренко активно впроваджував у практику експериментальних шкіл, які почали відкриватися на початку ХХ ст. за прикладом країн Західної Європи. В одній з таких шкіл – Жіночій

лісовій гімназії, відкритій поблизу Києва у Пуці-Водиці, він керував фізичним вихованням гімназисток, які цілий рік займалися фізичними вправами на свіжому повітрі, що сприяло постійному загартовуванню організму [3].

У 1911 р. разом з лікарем та громадським діячем у сфері фізичного розвитку О.К. Анохіним В.К. Крамаренко видав «Керівництво з масажу та лікувальної гімнастики» [1], яке містило понад 120 малюнків і 8 таблиць для полегшення засвоєння різних прийомів масажу та виконання вправ з лікувальної гімнастики. В книзі є посилання В.К. Крамаренка на те, що він використав дані анатомічного масажу, розроблені професором Коффом, отримані В.К. Крамаренком під час стажування в Берліні у 1904–1905 роках [1, с. 3].

Будучи палкими ентузіастами легкоатлетичного спорту, В.К. Крамаренко спільно з О.К. Анохіним очолювали і матеріально підтримували гурток Київського університету «Спорт», який проводив значну роботу не лише серед студентської молоді, а й для усіх бажаючих. Заняття гуртка проводилися регулярно.

Велика заслуга В.К. Крамаренка полягає й у тому, що він разом з київськими лікарями С.Ф. Гарнич-Гарницьким та О.К. Анохіним брав активну участь у пропаганді ідей сучасного олімпізму. Перебуваючи на посаді заступника голови Київського олімпійського комітету, В.К. Крамаренко доклав чимало зусиль до підготовки та проведення першої Російської олімпіади в Києві 1913 р. [13, с. 101].

Істотну роль у висвітленні змагань та результатів олімпіади відіграв журнал «Краса і сила» – офіційний орган першої Російської олімпіади, редактором-видавцем якого був саме В.К. Крамаренко. У номерах журналу публікувалися програма Олімпіади, загальні правила змагань, хроніка подій, а також статті, в яких організатори Київської олімпіади підбивали підсумки, даючи оцінку її значенню для розвитку фізкультурно-спортивного руху в країні [12].

Запрошуючи до співпраці відомих діячів фізичного виховання і спорту, В.К. Крамаренко зробив журнал трибуною для популяризації передових ідей та висвітлення діяльності фізкультурно-спортивної громадськості початку ХХ ст. На його сторінках діяч широко висвітлював події Олімпіади, зокрема: «До діяльності Олімпійського комітету в м. Києві» (1913, № 13), «Промова д-ра В.К. Крамаренка, виголошена на спільному засіданні Київського Олімпійського Комітету та спортивних комісій» (1913, № 14–15), «Шляхетним критикам Першої Російської Олімпіади на пам'ять» (1913, № 17–18), а також опублікував ряд своїх праць з різних питань фізичного розвитку особистості, зокрема «Основи вчення про елементарні вправи» [10] та багато інших. На сторінках цього ж журналу вміщено багато цікавої інформації про різноманітні події у сфері фізичної культури і спорту початку, що відбувалися напередодні Першої світової війни.

Як свідчить хроніка журналу «Краса і сила», 1913 р. відкрилися чергові щорічні літні курси з підготовки вчителів гімнастики для навчальних закладів, керівником яких з 1910 р. був В.К. Крамаренко. На курсах він прочитав вступну лекцію, в якій, звертаючись до майбутніх слухачів, зокрема, сказав: «На курсах вам буде викладатись: анатомія, фізіологія і гігієна як один пре-

дмет, стосовно до потреб фізичного виховання... Опісля ви повинні будете вивчати шведську та сокольську системи, легку атлетику, рухливі ігри і, насамкінець, педагогіку з історією предмета та фізичним діагнозом» [6, с. 45]. Для курсів з підготовки вчителів гімнастики він розробив спеціальну навчальну програму з теоретичним (історія та методика фізичного виховання, предмети педагогічного та медико-біологічного циклу) і практичним розділами (шведська гімнастика, сокольська гімнастика, легка атлетика, ігри). Крім загального керівництва В.К. Крамаренко сам читав такі курси, як «Анатомія, фізіологія і гігієна фізичного розвитку» і «Педагогіка фізичного виховання» [4, с. 8]. За такою самою програмою проходили курси й 1914 року [4].

В.К. Крамаренко неодноразово ініціював створення навчального закладу з фахової підготовки вчителів з фізичного виховання, оскільки розумів, що проведення короткотермінових курсів не в змозі вирішити нагальну проблему підготовки відповідних кадрів. 1913 року на сторінках журналу «Краса і сила» він виступив з публічною підтримкою і схваленням проекту Центрального гімнастичного інституту, розробленого тогочасним Міністерством народної освіти, і пропозиції про введення в кожному навчальному окрузі посад «уповноважених окружних лікарів для спостереження за правильним ходом фізичного розвитку учнів» [16, с. 17]. Такі заходи, відзначав він, стануть «істинним переходом від циркулярів до справжньої організації фізичного виховання» [16, с. 17].

Про насичену і різнопланову діяльність В.К. Крамаренка у галузі фізичної культури свідчить й той факт, що 1913 р., крім участі у підготовці і проведенні олімпіади та літніх курсів, учений на прохання попечителя Київського навчального округу організував виставку фізичного розвитку учнівської молоді на Всеросійській виставці 1913 р. (проходила у Києві), ставши товаришем голови секції фізичного виховання, спорту та полювання [5, с. 40].

Результати та їх обговорення. Підсумком наукового пошуку В.К. Крамаренка стало створення концепції вітчизняної системи фізичного виховання, яка, як вважав В.К. Крамаренко, завдяки своїй природності буде найбільш доступною до застосування, особливо враховуючи відсутність необхідних умов для проведення занять у школах. Така система не вимагає особливого гімнастичного залу та дорогих нерухомих приладів – для неї цілком достатньо актового або рекреаційного залу, оснащеного простими приладами, які легко переносяться і замінюють природні перешкоди, а також відкритих майданчиків для ігор і занять спортом [9, с. 12].

Висновки. Попри те, що концепція фізичного виховання В.К. Крамаренка свого часу не отримала належної підтримки з боку науково-педагогічної громадськості, багато його з ідей та проектів і сьогодні не втратили своєї наукової та практичної цінності. Він зробив дуже великий внесок у популяризацію і наукове обґрунтування ролі фізичного виховання людини, зокрема учнівської молоді. Сучасним фахівцям з фізичної культури і спорту, медичним працівникам, тренерам, спортсменам варто наслідувати його принципи і методи здорового способу життя й фізичної активності, його палке бажання посприяти розвитку молоді.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Анохин А.К. Руководство по массажу и врачебной гимнастике / А.К.Анохин, В.К. Крамаренко. – К. : Сотрудник, 1911. – 256 с.
- [2]. Василюга Н. Фізичне виховання особистості у науково педагогічній спадщині Крамаренка В.К. / Н. Василюга // Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 60. – С. 53–58.
- [3]. Вешке А.П. Новые веяния / А.П. Вешке // Сокол. – 1914. – № 4–5. – С. 4.
- [4]. Гимнастика. Курсы гимнастики при управлении Киевского учебного округа // Русский спорт. – 1914. – № 23. – С. 8–9.
- [5]. Драга В. Лікар, педагог, учений / В. Драга // Олімпійська арена. – 2009. – № 3. – С. 40–43.
- [6]. Зубалій М.Д. Організатор перших курсів для вчителів гімнастики. До 145-річчя від дня народження В.К. Крамаренка і 100-річчя першої Російської Олімпіади в Києві / М.Д. Зубалій // Фізичне виховання в сучасній школі : наук.-метод. журн. . – 2013. – № 3. – С. 45–46.
- [7]. К. Гимнастика для всех. О развитии мышц живота и их развитие. О вреде корсета для мышц брюшного пресса / [Крамаренко В.] // Русский спорт. – 1911. – № 17. – С. 4.
- [8]. К. Гимнастика для всех. О развитии мышц нижних конечностей. Обувь. Различные упражнения / [Крамаренко В.] // Русский спорт. – 1911. – № 15. – С. 2–3.
- [9]. Крамаренко В. К. О физическом развитии и воспитании: Изд. учреждения "Veritas" / В.К. Крамаренко. – К. : Печатня литография М.Д. Шастливцева, 1911. – 54 с.
- [10]. Крамаренко В.К. Основы учения об элементарных упражнениях / В.К. Крамаренко // Красота и сила. – 1913. – № 17–18. – С. 14–15.
- [11]. Крамаренко В. Страницка из истории великого самообмана / В. Крамаренко // Русский спорт. – 1914. – № 6. – С. 5–6.
- [12]. Приходько А.И. Журнал «Красота и сила» (1913 г.) и его роль в развитии общественного физкультурного движения в Украине / А.И. Приходько // Педагогіка, психологія та медико-біолог. проблеми фіз. виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (ХХІІІ), 2007. – № 12. – С. 18–122.
- [13]. Приходько А. Практическая деятельность В.К. Крамаренка в области физического воспитания и спорта в досоветский период / Анна Приходько // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луґанськ : Ред.-видавн. відділ «Вежа» Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. – С. 99–103.
- [14]. Солопчук М.С. Історія фізичної культури та спорту : навч. пос. / М.С. Солопчук. – Каміанець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2001. – 236 с.
- [15]. Суник А.Б. Некоторые актуальные проблемы исследования в области истории физической культуры и спорта / А.Б. Суник // Теория и практика физ. культуры. – 1999. – № 12. – С. 2–10.
- [16]. Хроника // Красота и сила. – 1913. – № 17–18. – С. 17.

REFERENCES

- [1]. Anochin, A.K. The guide for massage and medical gymnastics / A.K. Anochin // Kiev: Sotrudnik, 1911. – 256 p.
- [2]. Vasylyha, N. Physical education of personality in research and educational heritage of Kramarenko V. / N. Vasylyha // Kiev. : Pedagogical since, 2014. – P. 53-58.
- [3]. Veshke, A.P. New trends // Falcon, 1914. № 4–5. – P. 4
- [4]. Himnastika Gymnastics. Gymnastics courses by Kiev educational administration district – Russian sport, 1914. № 23. – P. 8-9.
- [5]. Draga, V. Doctor, pedagogue, scientist / V. Draga // Olympic Stadium, 2009. № 3. – P. 40-43.
- [6]. Zubalii, M. D. Organizer of the first courses for gymnastics teachers. On the occasion of 145 anniversary of the birthday V.K. Kramarenka and 100 anniversary of the first Russian Olympiad in Kiev / M.D. Zubalii // Physical education in modern school: methodological magazine, 2013. № 3. – P. 45-46.
- [7]. K. Gymnastics for all About development of stomach muscle and their development About the damage of corset for muscles of prelum abdominale / [Kramarenko V.] // Russian sport, 1911. № 17. – P. 4.
- [8]. K. Gymnastics for all. About development of muscles of lower extremities. Footwear Various exercises / [Kramarenko V.] // Russian sport, 1911. № 15. – P. 2-3.
- [9]. Kramarenko, V.K. About physical development and education: publishing house of "Veritas" / V.K. Kramarenko // Kiev.: Pechatnaia lithografiia M.D. Shchastlivcheva, 1911. – 54 p.
- [10]. Kramarenko, V.K. Basics of teaching of elementary exercises / V.K. Kramarenko // Beauty and power, 1913. № 17–18. – P. 14-15
- [11]. Kramarenko, V. K. The page of the history of great self-deception / V. K. Kramarenko // Russian sport, 1914. № 6. – P. 5-6
- [12]. Prichodko, A.I. "Beauty and power" (1913) journal and its role in the development of the social physical training movement in Ukraine. Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport / A.I. Prichodko // Kharkiv: Kharkiv State Academy of Arts and Design, 2007. № 12. – P. 18-122
- [13]. Prichodko, A. Practical activity of V.K. Kramarenka in the field of physical education and sport in pre-Soviet period / A. Prichodko // Physical education, sport and health culture in contemporary society: collection of studies of Lesi Ukrainky Volyn state university Luhansk: Red.-vydavn. viddil «Vezha» Volynskoho nats. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2008. – S. 99–103
- [14]. Solopchuk, M.S. History of physical culture and sport: tutorial / M.S. Solopchuk // Kamianets-Podilskii: "Abetka-Nova", 2001. – 236 p.
- [15]. Sunyk, A.B. Some actual problems of the research in the field of the history of physical culture and sport / A.B. Sunyk // Theory and practice of physical culture, 1999. № 12. – P. 2-10
- [16]. Chronicle // Beauty and power, 1913. № 17–18. – P. 17

The contribution of the physician and educator V.K. Kramarenko in the development of the ideas and practices of corporal education

U.V. Cherpak

Abstract. The article highlights the multifaceted activities of the Ukrainian doctor and educator early twentieth century. V.K. Kramarenko (1868–1958) in the field of physical education. It gives a detailed analysis of its contribution to the development of the concept of physical education and the development of ideas and practice of physical education. Much attention is given to display civic and educational activities of the teacher, including participation in the establishment and activities of many sports associations, in the course of teacher training in physical education. The article describes its publishing and organizational activities.

Keywords: physical education, sports, athletics, weightlifting, gymnastics, gymnastic systems, sports and social movement